

veyh, İbn Sîbeveyh, şair İbnü'l-Haccâc ve Ebû Hayyân et-Tevhîdî ile Kâtib İbn Cebile sayılabilir. İbn Sa'dân'ın en yakın nedimi Ebû Hayyân et-Tevhîdî'dir. İbn Sa'dân yapılan ilmî toplantılarda dil, edebiyat, felsefe, kelâm ve ahlâka dair sorular soruyor, Ebû Hayyân da bunları cevaplandırıyordu. Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî'nin isteği üzerine Ebû Hayyân et-Tevhîdî, kırk gece devam eden tartışma meclisindeki konuşmaları *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese* adlı eserinde toplamıştır. Bu eser, İbn Sa'dân'ın ilmî tecessüse ve geniş bir kültüre sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Ebû Hayyân, Câhiz'in *Kitâbü'l-Hayevân*'ını da İbn Sa'dân için istinsah etmiştir. Ebû Hayyân'ın çalışmalarını yakından takip eden İbn Sa'dân, daha vezir olmadan önce onun 371 (981) yılından beri üzerinde çalıştığı *eş-Şadâkatü ve's-şadîk* adlı eserini bir an önce tamamlamasını istemişti. Ancak bu eser vezirin ölümünden sonra 400 (1009-1010) yılında tamamlanabilmiştir. Dil âlimi ve edebiyat tenkitçisi Hâtimî de İbn Sa'dân için kötü sözler söyleyen bir kişiden kinaye olarak *el-Hilbâce* (*fî şifati's-şif'r*) adını verdiği eserini onun adına kaleme almıştır. Rûzrâverî İbn Sa'dân'ı âlicenap, çok mert fakat yanına varılamaz bir şahıs olarak tanıtırken (*Zeylû Kitâbi Tecâribi'l-ümem*, III, 85) Ebû Hayyân et-Tevhîdî onu çok dindar bir kişi olarak tavsif eder (*el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, II, 79-80).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese* (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn), Beyrut 1373/1953, I, 19, 29, 30-31, 32, 37; II, 2, 5, 26, 32, 70, 79-80, 92, 130; III, 85, 105, 159, 185; a.m.f., *el-Mukâbesât* (nşr. M. Tevfik Hüseyin), Tahran 1366/1987, s. 85; Rûzrâverî, *Zeylû Kitâbi Tecâribi'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz), London 1921, III, 40, 45, 85, 102-104, 106-107; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 37, 42; Hindûşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef der Târîhi'l-Hulefâ ve Vüzerâ-yı İşân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 246-247; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 156, 179; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, s. 65, 239, 509-510; J. L. Kraemer, *Humanism in the Renaissance of Islam*, Leiden 1986, s. 191-206; Muhammed Müsîr ez-Zehrânî, *Nizâmü'l-vizâre fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 171, 187; D. S. Margoliouth, "Some Extracts from the Kitâb al-İmtâ' wal-Mu'ânasah of Abû Hayyân Tauhîdî", *Islamica*, II, Leipzig 1926, s. 381-390; Abbas Hamdani, "Abû Hayyân al-Tawhîdî and the Brethren of Purity", *IJMES*, IX/3 (1978), s. 345, 346, 347, 349, 351; C. E. Bosworth, "Şamsâm al-Dawla", *El²* (İng.), VIII, 1050; a.m.f., "İbn Sa'dân", *El² Suppl.* (İng.), s. 398; Sâdık Seccâdî, "İbn Sa'dân", *DMBİ*, III, 684-685.

AHMET GÜNER

İBN SA'DÂN, Muhammed

(محمد بن سعدان)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Sa'dân
b. el-Mübârek ed-Darîr
(ö. 231/846)

Nahiv ve kıraat âlimi.

161'de (778) Bağdat'ta doğdu. Âlim bir zat olan babası Ebû Osman Sa'dân, Mehdî-Billâh'ın âzatlısı ve aynı zamanda Muallâ b. Eyyûb b. Tarîf'in hanımı olan Âtike'nin mevlâsıdır. Dedesi Mübârek'in Toharistan (Tahâristan) esirlerinden olduğu zikredilmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 320). Gözleri görmeyen İbn Sa'dân, İshak b. Muhammed el-Müseyyibî'den Nâfi' b. Abdurrahman'ın, Süleym b. İsa'dan Hamza b. Habîb'in, Muhammed b. Münzir'den Yahyâ b. Âdem'in, Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'den Ebû Amr b. Alâ'nın, Ubeyd b. Akil'den Şibî b. Abbâd'ın kıraatlerini okudu. Kaynaklarda Muallâ b. Mansûr'dan Ebû Bekir b. Âsım'ın kıraatini okuduğu zikredilmekteyse de Muallâ'nın Âsım b. Behdele kıraatinin râvisi Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş'ın talebesi olduğu ve Ebû Bekir b. Âsım adında tanınmış bir kıraat âliminin bulunmadığı dikkate alınırsa Muallâ b. Mansûr'dan da Âsım b. Behdele'nin Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş rivayetini aldığı anlaşılır. Ayrıca Ali b. Hamza el-Kisâî, Ebû Muâviye ed-Darîr, Abdullah b. İdrîs, Müseyyeb b. Şüreyk, Ebû Temîle Yahyâ b. Vâzih, Abdülazîz b. Ebân gibi âlimlerden kıraat, hadis ve nahiv dersleri aldı. Bazı kaynaklarda Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın talebeleri arasında zikredildiğine göre (Zübeydî, s. 139; İbnü'n-Nedîm, s. 316) ondan da istifade etmiş olmalıdır. "Âmme muallimi" olarak anılan (İbnü'n-Nedîm, s. 316) İbn Sa'dân'dan Ahmed b. Muhammed b. Vâsıl, Ebû Osman Saîd b. İmrân b. Mûsâ, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Hâşim ez-Za'ferânî, Muhammed b. Ca'fer b. Heysem, Süleyman b. Yahyâ ed-Dabbî, Ebû Amr ed-Darîr gibi âlimler kıraat, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve İbn Sa'd hadis dersleri almıştır. İbn Sa'dân 9 veya 10 Zilhicce 231'de (6 veya 7 Ağustos 846) Bağdat'ta vefat etti.

Özellikle kıraat ve nahiv alanında derinleşen İbn Sa'dân, önceleri Hamza b. Habîb'in kıraatini esas alırken daha sonra kendine has bir kıraat tarzı benimsemiştir. Bu durumun hem Hamza kıraatini

hem de kendisinin oluşturduğu kıraati bozduğu ileri sürülmüş, ancak iyi bir nahiv âlimi olduğuna dikkat çekilerek meydana getirdiği kıraatte dil hatası bulunmadığına işaret edilmiştir. İbnü'l-Cezerî de İbn Sa'dân'ın kıraatinde meşhur kıraatlere aykırı unsurların yer almadığını belirtir (*Öāyetü'n-Nihāye*, II, 143).

Hatîb el-Bağdâdî gibi âlimlerin sika olarak nitelendirdiği İbn Sa'dân'ın, Kisâî'yi meşhur olmayan künye ve nisbesiyle Ebû Hârûn el-Kûfî şeklinde zikrederek tedlîs yaptığı söylenir. Nahivde Küfe ekolünü benimsemiş olup Basralı ve Kûfeli nahiv âlimleri arasında cereyan eden tartışmalara katılmış, Basra mektebinin lideri Sîbeveyhi ile Kûfiyyûn'un lideri Kisâî arasında cereyan eden ve "Zenbûriyye meselesi" olarak bilinen meşhur dil tartışması başlamadan önce Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ile beraber Sîbeveyhi'ye sorular yönelten kimseler arasında yer almıştır (meselâ bk. Zübeydî, s. 69, 70, 88). Daha sonraki dönemlerde yazılan bazı nahiv kitaplarında Kûfeli dil âlimleriyle ve özellikle Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ile birlikte görüşlerine atıflarda bulunmaktadır (meselâ bk. Süyûtî, *Hem'û'l-hevâmî*, IV, 174, 385; V, 181-182, 261).

Bazı Şîî kaynakları İbn Sa'dân'a Şîî âlimleri arasında yer vermekte, Hasan es-Sadr da İbnü'n-Nedîm'in onu Şîa kurrâsı içinde zikrettiğini söylemektedir (*Te'sîsü's-Şî'a*, s. 345). Ancak İbnü'n-Nedîm, İbn Sa'dân'ı Şîa kurrâsı arasında değil Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın talebeleri arasında zikretmiş olup (*el-Fihrist*, s. 316) Kisâî ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ gibi âlimleri Şîî sayan anlayış sebebiyle İbn Sa'dân'ın da aynı mezhebe nisbet edilmiş olabileceği aklı gelmektedir. Diğer taraftan Ahmed Mekkî el-Ensârî nesebi ve yetiştiği çevre dikkate alındığında Ferrâ'nın Şîî sayılabileceğini, fakat onun Şîîliğinin mutedil bir seviyede kaldığını belirtmektedir (*Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ*, s. 96-108).

Kaynaklarda İbn Sa'dân'a nisbet edilen belli başlı eserler şunlardır: *Kitâbü'l-Kırrâ't* (hacimli bir eser olduğu belirtilmektedir), *Kitâbü Muhtaşari'n-nahv*, *Kitâbü'l-Hudûd* (Ferrâ'nın ile aynı tarzda yazıldığı, fakat fazla rağbet görmediği zikredilmektedir), *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ'*, *el-Câmî*, *el-Mücerred*. Sadece İbnü'l-Cezerî'nin kaydettiği son iki eserin müellifin kıraate dair önceki eserlerinin değişik isimleri olabileceği ileri sürülmüşür (*DMBİ*, III, 684).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabaḳâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1973, s. 69, 70, 88, 139; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 170, 173, 316, 320, 359; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 324; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. İbrâhîm es-Sâmer-râî), Zerkâ 1985, s. 123; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XI, 172; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XVIII, 201-202; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 140; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), I, 431-432; Safedî, *el-Vâfi*, III, 92; a.mlf., *Nektü'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 252; Firûzâbâdî, *el-Bulḡa fi terâcîmi e'immeti'n-naḥv ve'l-luḡa* (nşr. Muhammed el-Misrî), Küveyt 1407/1987, s. 197; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 143; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 111; a.mlf., *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'* (nşr. Abdülâl Sâlim Mukerrem), Küveyt 1399/1979, IV, 174, 385; V, 181-182, 261; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcîmi'n-nuḥât ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 314; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, VII, 563-564; Ahmed Mekkî el-Ensârî, *Ebû Zekerîyyâ el-Ferrâ ve mezhzebühü fi'n-naḥv ve'l-luḡa*, Kahire 1964, s. 96-108; Hasan es-Sadr, *Te'sîsü's-Şî'a*, Beyrut 1401/1981, s. 345; A'yanü's-Şî'a, IX, 341; Ahmed Bâdkûbe-i Hezâve, "İbn Sa'dân", *DMBİ*, III, 683-684.

HÜSEYİN TURAL

İBN SA'DÛN el-KURTUBÎ

(ابن سعدون القرطبي)

Ebû Bekr Sâinüddîn
(Sâbikuddîn, Ziyâüddîn)

Yahyâ b. Sa'dûn

b. Temmâm el-Ezdî el-Kurtubî
(ö. 567/1172)

Kıraat, hadis ve Arap dili âlimi.

486'da (1093) Kurtuba'da (Cordoba) doğdu; çocukluğu ve gençliğinin ilk yılları burada geçti. Kurtuba, Mekke ve Mısır'ın ünlü âlimlerinin ders halkalarında yetişen Ebû'l-Kâsım Halef b. İbrâhîm en-Nehâs'tan kıraat dersleri aldı. Endülüs'ün hadis âlimlerinden Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. Attâb'dan ve Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdülhak'tan hadis dinledi. Daha sonra Doğu'daki ilim merkezlerine yöneldi. Önce Mehdiye'ye gitti ve Ebû Bekir Muhammed b. Saîd ed-Darîr'in kıraat derslerine katıldı (İbnü'l-Cezerî, II, 372). Oradan İskenderiye'ye geçerek İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinin kaynaklarından olan *et-Tecrid*'in müellifi İbnü'l-Fahhâm'dan kırâat-i seb'âyı okudu. *es-Südâsiyyât* sahibi Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed er-Râzî ve Ebû Bekir et-Turtuşî'den hadis aldı (İbn Hallikân, VI, 171; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, III, 1024). 515 (1121) yılında Mısır'da Ebû Sâdik

Mürşid b. Yahyâ el-Medîni'den *Şaḥîhu'l-Buḥârî*'yi dinledi. Ayrıca Kahire'de Ebû Tâhîr Ahmed b. Muhammed es-Silefî, Muhammed b. Berekât es-Saîdî, Ali b. Ömer el-Ferrâ, Ali b. Savle, Rezîn b. Muâviye el-Abderî gibi âlimlerin derslerine devam etti (a.g.e., III, 1024).

517 (1123) yılında Bağdat'a geçen İbn Sa'dûn, burada Sibtü'l-Hayyât diye meşhur Ebû Muhammed Abdullah b. Ali'den kıraat dersleri aldı ve aralarında *Kitâbü Sibeveyhi*'nin de bulunduğu birçok kaynak eser okudu. Mâristan kadısı diye bilinen Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî el-Bezzâz, Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Husayn ve Ebû'l-İz b. Kâdiş gibi hadisçilerin derslerini dinledi. Hârizm'de Zemahşerî'den Arap dili ve edebiyatı, Dimaşk'ta Cemâlülislâm es-Sülemî'den hadis konularında faydalandı. Sem'ânî onunla Dimaşk'ta karşılaştığını, kendisinden Ebû Abdullah er-Râzî'nin *Meşveḥa*'sını dinlediğini ve bazı cüzler yazdığını, ayrıca Dimaşk'tan Azerbaycan'a gittiğini işittiğini ve orada bir müddet kaldığını kaydetmiştir. Bir ara Halep'te de bulunan ve burada kıraat okutan İbn Sa'dûn muhtemelen hayatının son döneminde Musul'a yerleşti (İbn Saîd el-Mağribî, I, 135). Musul'daki ikameti sırasında İsfahan'a seyahat etti.

İbn Sa'dûn'dan Muhammed b. Ebû'l-Ferec el-Mevsilî, Muhammed b. Muhammed el-Hillî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali el-Kurtubî el-Fenekî, Muhammed b. Abdülkerîm el-Bevâzîcî ve İsfendiyâr b. Muvaffak b. Muhammed gibi isimler kıraat ilminde faydalanırken Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, *el-Ensâb* müellifi Ebû Sa'd es-Sem'ânî, Ebû'l-Hasan el-Katîî, Abdullah b. Husayn el-Mevsilî hadis talebeleri arasında yer almıştır. İbn Sa'dûn Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin de hocası olmuş, kendisine İbnü'l-Fahhâm'ın kıraatlarla ilgili *et-Tecrid* adlı eserini okutmuş ve icâzet vermiştir (İbnü'l-Cezerî, II, 208, 372). Muhakkık ve sika bir âlim olarak tanınan İbn Sa'dûn 1 Şevval 567'de (27 Mayıs 1172) Musul'da vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Kurṭubiyye fi'l-kırâ'at* (Ziriklî, IX, 181). 2. *Urcûzetü'l-vildân (el-Mukaddimetü'l-Kurṭubiyye)*. Çocuklar için hazırlanmış on sekiz babdan meydana gelen manzum bir Mâlikî ilmihi olup R. Y. Ebied ve M. J. L. Young tarafından İngilizce'ye tercüme edilerek metniyle birlikte *The Islamic Quarterly*'de (XVIII/3-4 [London 1974], s. 15-32) yayımlanmıştır. Esere Zerrûk Ahmed b. Ahmed el-Fâsî ve Muhammed b. İbrâhîm b. Halîl et-Te-

tâi birer şerh yazmışlardır (Brockelmann, *GAL*, I, 551; *EP* [İng.], V, 513). 3. *Âkide-tü'l-İmâm 'Alî*. Bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır (Fuâd Seyyid, II, 134). Bunların dışında kaynaklarda *Erba'üne fi'l-hadîs*, *Urcûze fi esmâ'i'n-nebî*, *Delâ'ilü'l-aḥkâm* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, XX, 99; İbn Beşkûvâl, *es-Şıla*, II, 348; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XX, 14-15; a.mlf., *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 324; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 26; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 376; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, VI, 37-38; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, Madrid 1887, II, 724; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 171-172; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 135; İbnü'z-Zübeyr, *Şılatü's-Şıla*, Rabat 1937, s. 177; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 546-548; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), III, 1024-1025; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), III, 380; Firûzâbâdî, *el-Bulḡa fi terâcîmi e'immeti'n-naḥv ve'l-luḡa* (nşr. Muhammed el-Misrî), Küveyt 1987, s. 238; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 208, 372; İbn Kâdi Şühbe, *Ṭabaḳâtü's-Şaḥî'iyye*, s. 526; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VI, 66; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, s. 412; Dâvûdî, *Ṭabaḳâtü'l-müfessirîn*, II, 368-370; Makkarî, *Nefḥu'l-tib*, II, 116-118; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 521; *İzâhu'l-meknûn*, I, 476; Brockelmann, *GAL*, I, 551; *Suppl.*, I, 763; Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 181; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XIII, 216; Fuâd Seyyid, *Fihristü'l-maḥ-tûât*, Kahire 1382/1962, II, 134; R. Y. Ebied - M. J. L. Young, "el-Kurṭubî", *EP* (İng.), V, 513-514.

MUSTAFA ÇETİN

İBN SÂHİBÜSSALÂT

(ابن صاحب الصلاة)

Ebû Mervân (Ebû Muhammed)
Abdûlmelik b. Muhammed
b. Ahmed el-Bâcî el-İşbîlî
(ö. 594/1198'den sonra)

el-Men bi'l-imâme adlı
eseriyle tanınan
Endülüslü tarihçi.

Muhtemelen dedelerinden birinin cami imamı (sâhibü's-salât) olmasından dolayı İbn Sâhibüssalât diye meşhur olmuştur. Tahsil hayatı ve hocaları hakkında bilgi yoktur; Ebû's-Saffâr diye bilinen Ebû Muhammed Abdullah b. Mugîs el-Ensârî el-Kurtubî ve İbn Haccâc Ebû'l-Hakem Abdurrahman el-Lahmî ondan ders almışlardır. Adına ilk defa İbn İzârî'nin kendisinden naklettiği, 545 (1150) yılında Muvahhidler Devleti'nin kurucusu Abdülmü'min el-Kûmî'nin Merakeş'ten Selâ'ya gidişile ilgili hâtırasında rastlanmakta (*el-Beyânü'l-muğrib*, s. 43-44), hayatının bundan sonraki kısmıyla ilgili bazı bilgiler ise eserinden öğrenilmektedir. Buna gö-